

ТИИЛЕЛГЕ ХҮНҮ-БИЛЕ, ЭРГИМ ЭШТЕР!

ТАЙБЫЦНЫ ХАНДЫРЫШ БЕРГЕН БҮГҮ КИЖИЛЕРГЕ МӨГЕЙНИ ТҮР БИС

ШЫН

Солун 1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээп.

№ 48 (15873) ♦ 1997 чылдың май 9, пятница ♦ Ат салган шагы 17.30 † Садар өртөө 1000 рубль.

БАЙЫР ЧЕДИРИИШКИННЕРИ

Хундүлүг чангыс чер-чурттууларым!
Ада-чурттуу Улуг дайынның эрчим хоочуннары болгаш 40 чылдарда тылдың ажил-ничиликтери!

Тиилелген өндүр-чаагай шагындан бээр 52 чыл эркен. Ам ынчангы дег сагыш сеткишкенини чиди база өөрүшкүнү кайгамчыктыг чайына-нымышкыны чок-даа бооп чадавас. Ынчалзажок эрткен чылдарын дургузунда ол болуушкунун онзагай ужу-дузалынын мелепер билри бистин шуптувуста улам быжыккан. Бөмбүрзектин болгаш чурттуу салым-чолунга оон ужу-дузалынын дугайында улуг-улуг чуулдар, кайгамчыктыг чогаалдар, тергин дээр шүлүктөр болгаш ырлар чогааттынып бижиттинген, оларнын кол-ла утказын сагыш-сеткилди доюлдулар бүгүдөгү билдин-гир «Дайын төнгөн, амдырал делгерезин!» деп сөстөр-биле илереп болур.

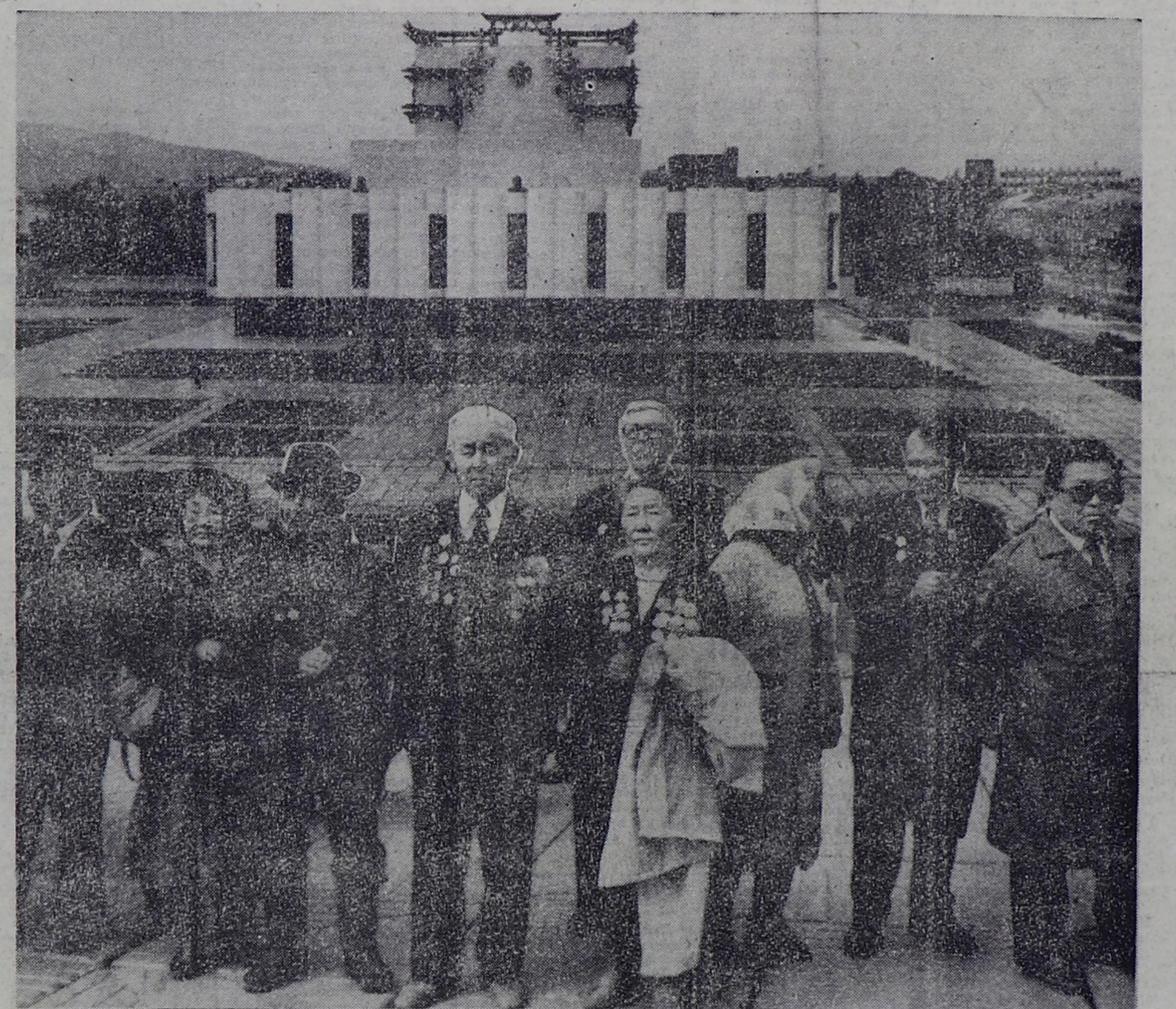
Кижилерниң хөй-хөй салгалдарына тайбыңны, амыр-дышты болгаш тургузукчу күш-ажылга эргени эгидип берген бистин алдарлыг хоочуннары-выска бо өөрүшкүлүг чаксы хүнде чүректин ханы-зындан база катан байыр чедирисеп тур мен. Оларнын дайын шөдүңгө эрес-дилем, маадырлыг чоруу дээр, боттарының амы-тынын харамнан-майып тулчул чорааны, тылга денээр үлегер-чик-жек чок күш-ажылчы эрес-маадырлыг чоруу дээр мөгейни түр мен. Силерниң кижилерүзү — маа-дыр! Кижилерүзүңгө курлакка чедир мөгөер бис! Чер кырынга амдырал дээр, чурттуу болгаш оон улустарынык чырык келир үези дээр тул-чуушкун шөлдериңге маадырлыг мөчөөнерни бо хушнерде чаагай сөстөр-биле сактылынар. Бис оларнын идегелдериңиң шызыдар, Тываның болгаш Россиянык чектелешкениңиң дээр бүгү чүвени кылар ужуруг бис. Тиилелген чаалап берген дайынчыларыны өндүр салгалынын, чайыннанчак алдарлыг тыва эки турачы дайынчыларыны сал-гакчылары бис деп чүвени сактып чоруур ужуруг бис. Ынчангы бергерлерге дүжүл бербес, ундаран муңчулбас, хол салдымбас бис.

Улуг-даа, аныяк-даа салгалдарга мону чугаа-лаксап тур, аныяк-даа салгалдарың хөй националдыг чоно болуун угаан-бодал болгаш экономиктиг күчү-шыдалың улам байытсын, а Тыва Россиянык күчү-шыдалың девискээрлериниң болгаш бай-шырак куруслериниң денелиңге көдүрүлүң дээр бүгү-ле болдунар болгаш болдумбас-даа чуулдериң кылар ужуруг бис. Кырган-ачалар-ның болгаш адаларының дайынчы база күш-ажыл-чы ачы-хавыазыны дугайында сактып чорууру дээр, ол эвээш-тир. Бистерге база тиилелген үе-шагы, үңгө тайбын, күш-ажылчы тиилелген үе-шагы турар. Чул дээрге бергерлер-биле, шапта-раазыныр-биле канчаар демисежириниң үлегерин көргүскен, дерзин дайыны болгаш дайын соонун хоозураашкынын ажып эртип шыдаан бистин төрөп болгаш чоок кижилер-ривис бистин аравыста чурттап чорлар ышкакыл. Ынчаарга бис олардан дөстөлгөн, оларнын-биле чангыс хан болгай бис. Чогаадылынар, тургузаа-лынар. Бөгүндө күш-ажылга бердинишкени, ам-дыралдык шыны дээр чаныш-сыныш чок туржуру дайынның болгаш анаа бустун урелген ажил-агыны тургузарыны чылдарында урелген дулак чок эргежок чугула. Чүңгө ындыг чорук бисти чекте-лишкенини орунче үндүрер.

Эргим өнүктөр! Өндүр улуг байырдал — Тии-лелге хүнү-биле силерниң шуптунарга байыр че-дирип түр мен. Калык болгаш аас-кежиктиг бо-лунар. Бүгү чаагай херектерге чедирисиптириг, күш-ажылчы тиилелгелерге соруктуг болурунар-ны күзөдөм!

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫК ПРЕЗИДЕНТИЗИ
— ЧАЗАК БАШТЫНЫ
Ш. ООРЖАК.

ДАЙЫННЫҢ БОЛГАШ КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУННАРЫ ОЛАРГА КЫМ-ДАА ЧОРГААРЛАНЫР

Арат шөдү төөгүлүг дээр бис. Мацаа парад-чыскаалдар. Майның байырдалары бо-луп тургулаан. Улуг концерт-тер, чыгыштар, спортчу мар-гыдаалдар болгулаар. Ат-су-раа ыраккы Тибетке дыңна-лып турган Ыдыктыг баянык Дээди-лааны байырдалыг байлаа Арат шөдү уткуп алган. Анаа колгон чон Арат шөдү чык доган туржук. Арат шөдү алдарыг-ла! Мур-нуку чылдарга Совет Эвиле-синиң Чазаның улуг дарга-ларындан манча кым-даа кел-бөөн. Россиянык Президенти-

зи Борис Ельцин Тывага бир-ле дугаар көз, бо ал-дарлыг Арат шөдүңүң чара-жың магадаан. Ол Тываның төвү онзагай чараш-тыр деп бодаа-лаа боор. Шөлдүң до-гаан ширектер дег шыктары оон караанга илдикил-не боор.

Тиилелген бо байырдал-дыг хүнүңдө дайынның бол-гаш күш-ажылдык хоочуна-ры, оолдар кыстар бо шөлдө бөгү байырдал эртерер. Оларнын чүчүң-баазыны өй-нерлиг хептери, арынарнык хуни организацияларының куулааган.

Дайынның хундүлүг хоочунарына база дайынчы алдарлыг чанчыларынның талепти салтакчылары — бүгү дайынчыларга күш-ажылчы-га чедирисиптириңиң, чаагай чорукту, быжык калдыкчы-ды, тайбыңны болгаш аас-кежикти күзөп түр бис!

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫК УЛУСТУҢ УЛУГ ХУРАЛЫ (СЪЕЗДИВИ).

ЧҮРЕКТИҢ ХАНЫЗЫНДАН

Эргим чангыс чер-чурттуу-ларым!
Тиилелге хүнү — байыр-дал-биле силер бүгүдөгү чүректин ханызындан изиг байыр чедирисиптириңиң, рес-публиканың хоужулаан, силерни ө-бүлелериңиң чаагай чоруу дээр тайбын күш-ажылды, арыг ак-көк дээр-ни күзөдөм!

Ада-чурттуу Улуг дайы-нын тулчуушкунарына амы-тынын берген бүгү да-йынчыларга черге чедир мөгейни, кырган-ачаларымыз-гың, кырган-аваларымызнык, адаларымызнык, аваларымыз-гың маадырлыг чоруун б-гүңүң база катан үнелеп, сак-тып түр бис. Ынчангы кел-гүң дээр улам улуг кү-женишкениңиң ажилдар бис.

Шуптунарга быжык калдык-шылды, аас-кежикти, бүгү-ле күдөгү чүңгө экини күзөдөм!

Чонум база оларнык чаа-гай чоруу дээр болдумну күжүмүңү үндүрүп, бар арга-лары ажылгап, моон-даа сончаар кызымзак ажылдап, оларга бараан боор мен.

Хундүктөл биле, Куруне Думазынык депутатты Галина САЛЧАК

Хем оруу ЭКИНДИРИИШКИНГЕ БЕЛЕН

Енисейнин суг оруу ажыгтынган. Ам ында калдыг ажилдар чоруп турарын билеп алары биле «Тываның суг аргыжылга компаниясы» акционер нитилелдин баштаар чегинин даргазы Олег Витальевич Петровка сөстөн берип көрээ-линер.

— Бо чылдың экинди-ришкениңге багай эвес бе-леткендизис. Судисарың септелген апрельде кы-лып дооскан. Бо хүнерде 20 судно экиндирип кирерине белен. Хуттүң ужурынга чы-гыш оттур доктаамал ажилдар судно-тузун май эгесине тургузары-биле чедирип чорудулар. Ону хоочун капитан Ю. М. Чернов баштап чо-роон. Чүчүкү бөгүң-даа болса сөөртүп киритеринге белен бис. Бистин чангычларымыз «Тыва нефтепродуктлар ку-руле» бугурулган (чинтип директору М. К. Доржукай-га), республиканың херек-дечилер эвилелиниң баштаар чегин (даргазы Х. Д. Монгуш-ка), сактыг-саарылга базаа-рың (директору В. К. Оор-жакка), «Улуг-Хем» чынык ажил-агынынга (директору А. А. Саложанковка), Току кожуун чагыргазынга (дарга-зы М. К. Кууларга) апрель 29-та Кыдыкы Соңгу чүк-ке хамаарыштырып каан То-ку кожуунче чүкк сөөртүргө беленишти даңгачтыг аяс. Чүге дээрге, май айда суг даңгачып турла, элзон хөй чүчүкү Токуже сөөртүп чедирип болурунун арасын бар. Каан суг даңгы дээр-ге, май 30-ден июнь 15-ке чедир суг оруу үстүн, чүкк сөөртүр суднолар, теплохол-тар чорувастай бээр. Ын-чангыш баш улуг чүкк а-ргыжылдарың сагындарың о-арым бо.

Пассажирың аргышта-рыңа база белен бис. Мын-да бир шитирлетимеңиң турар айтыры — суг оруу-нуң Усту-Енисей күрүңе бу-дурлуғениң Тывада салбы-ры теплохолдарың сугга чо-руур орук демлектериңиң сал-бын турар, оларга база баш-уудур дыңнаткан болгай бис. Суг оруунуң демлектериңиң сал-бын, акт-документтериңиң чо-гуур үеңиңе долдурулган болса, пассажирлар аргышта-рың теплохол «Эра» белен. Эрткен чымын Току кожуун-че пассажирдыриңиң аргыш-тарың билет ортун эстүр-өзөнниси чон билер, ол бо муң рубль турган, бо чымын 70 муң рубль болурун баш улуг сагындарың каан.

«Тываның суг аргы-жылга компаниясы» 1997 чылдың экинди-ришкениңге белен, О-дугайында ТР-нин Ча-заанга база дыңнатка-нын Олег Витальевич түннелинде чугаалады.

Сергей ХЕРТЕК.

ЧААГАЙ, АРБЫН БОЛГАН

«Бай-Тал» колээ ажы-гай каттыжышкынының аныяк-лаа болса, дүрүктүл-гү каларчыны Валентин Доржактын коланынга ошкү ыгырылган организациясты эрген. Ырың алыткан күңе чаагай арбын болган. Ындыг байдал—маа кышкы багай эвес ашканын херечи-леп турар.

Кодана ошкү оолданы-кыны база доступ турар. Чаш толдуң хорамчага та-варышпай турарың ооручуг. Малчыны дузалакчымы оон авазы Раиса Донгак биле Вера Саяа арайлар аман оостурер талзы-биле мерге-жилдик кижилерин бирээр.

Кал-оол ДЕЛГЕР.
Бай-Тайга кожуун.

«Чуртталга — сцена, кижилер оо ойнакчылары»

ШЕКСПИР.

КЫЗЫЛ ИДИКТЕР

ИдиКТерини оу артында кызыл, кылашайны турар. Кыймында ак-ак ийн демир талалар баа бар. Кийин алгаш корунч баарына кылаштарымга хогуу аажок кыйрайдырлар. Алак соонда даай-авам сугта барып, ооң урууларынга көргүрү дөшүн халдым. Орук ара оуру шуралыктап, долган каап, ырдышшаан халын ор мен. Аргага кирип келгеш, сугнуң чинге черин-

орү чокаарга, ногаан шир-ири баарында ханым чар-тык метр безин четпес, саарыганды баткан суг кызыл идик-биле кады сагыш амыр, чашкы шаамы алгаш барган ышкаш кылдыр сагындырар.

ЭРГЕЛЕДИГ

Автобука арай боорда кирип келгеш, шоваа карактары-биле олуудан туруп бээр эресей бар бе дөшөңгү көрүзүп турган өнөгө олу-дум чылга бердим. Мени эки көрүп, таарынганы ол боор, Маалыр сугда бар чор мен, огуум, ажилдагы чор мен дей-дир. Чугаа эрп ор кан кыргай кижини ам канчаар, бажым соганаңды кагам. Ооң машиназын

мотору урелген, оозун апар-ири бээрим ол-дур ийин дөш, тудуп алган пөс ха-рүжүп, карыгылаарга, «Чан дөргө», «Ам-лаа бичиң ой-наптай!» — дөш, ынавын, ыглап-сыктап пат-ла болур.

Бекен-алдан хар аразында эр кизи калайдың? «Бичиң ойнакшас кыйн» — дөш, бильярд зальчың кире берди. Оозу өөрөгөнни аажок холла-да турган сайгайга барып олурду ады. Элеэн болган-да уруп келгеш, «Ам бичиң мана, дөшөң мана» бичиң — дөш, десир кире элээди. Даштын карашпай бээр, өөрөгөн ишти чексе манаар, барып ол өрөздил бакылаш, кый дөргө, «Адыр, ам бичиң ойнаптай!» дөш чалыңган дег, чаптангы харым ужуң келди.

ОЮН

Беш-алды харлыг бичиң

ЧАЯАН

Салым-чаяан. Ооң чалгынналар чүглентер хей-алды, эни-сырынгы дүгээни уяң эвес, кадыг-даа чүрөтти шимирт кылдыр ээлдирип эскээр элден күчүзүг соруназы бо ортемчичиң ховар чажыңды ында деп болаар мен.

Браажылардан Урана Чаар-айкай В. Серен-оолдун соузе-ге С. Базыр-оолдун аялга-зынга бижээни: «Уттундур-бас» деп ырыны күү-сеткеш, тилизин, Сара Мо-гуш «Адрези—Торгалгы, оореничи» Мериң Куулар суурга (композиция И. Тура-гуш) «Дайгың салгап ыры» (но-валын эки күсөткөш, ийги-ли, шүкүч чөлдөрүн элээң.

Морейниң деткичлери тилекчлери болгаш өскө-дө чол киржикчилери ор-тектик болотер, акша, ма-манган-биле шаңнаан. Тора-галгың өмөглө, школа, «Же-ре» урулар салидиниң кол-лективтери, Дус-Дагың дус-булургулең, чогаалчыны төрөдери морейниң детки-чи болгашын демелгел каайн. Сактышкын кеже-эң Кызылдан келген арти-стер «Амдыралды хөөлери» («Хоонер» деп алы база бар) деп шилден «Алдагал-ды» деп новелланы коргуске-ни биле эгелең. Оң соонда Эвур кожуунуң чагырычы-ны Маалыр-оол Даныс со-алгаш, Дус-Дага кезде библиотеккага Т. С. Серен-оолдун ады тыпсар дуга-дына доктаалды томолат, Чангыс чер-чурттуг чогаал-чыны алың библиотекега тыпсарың чылгаш чоң чо-гууң, адың чаксакшыны-ны-биле уткаан. Кожуунуң културга кылдыңиң эр-тектин Светлана Адыгың болгаш тоңчүткөн библио-тека системаның өргөлекчи Алексаидра Монгуш олар чогаалчыны дугайында чы-гыр сөстөрүн чуугаалаң, ча-ат алган библиотеканың өргөлекчи Полина Туве-оолга байыр чедирип, белек-селектерин тудаскын.

Библиотеканың өргөлекчи В. Серен-оолдун эки сымкай, толетиң-биле эл-ден, чоңа бараан боорун азаан. Шынап-ла, ол би-блиотеккага челе бээр бола, оң иштиң дрылгезиниң кол-чү эки кылганын, суурнуң, сумуңуң тогууңу оң билиң ал болуруң, номчукулугура таарымчалыг байдалдарын туугурутуңуңиң эскерген мен.

Сактышкыннар, сактыш-кыннар, В. Владимир Сели-говичиң чоң, өш-өрү, тэ-реллери, артистер оон-биле кады ажылдап, оорениң чо-могборон чүөмөни кордум. Чеди хан о орну хире чө-де улуг паш чыдыр. Чө-дө чогуунда, хая баарында ту-дөргөй улуг чола согуң ту-гууа салып каан болур. Чо-даның чилге согуу чордуу че-риде чилге чүңүң келди. Та келди амгытаның соогу, тиле кулаш челе бээр боор. Магалда шаг болгаш мей, Кырган-ачамың согулу ча-наамы, согулу урууралды да ол болгон. Келир күзү-нүңде кырган-ачам «кызыл-дустай» берген ийи.

1997 чылдың март 14-тэ Владимир, азы тывагыңды алдыңгары деп, Болат-Демир Серен-оол 55 харлаар тургип ийик. 5 чыл бурунгаар, диг-ип турда, ыныг улуг хол-дээни урар-даа үймөй, чоң элениң төрөдөрлери-нин аразына 50 харлаанып өрттиргенин сактыр-дыр мен. Бо улааза В. Серен-оолду кераскааткан сактышкын керээрдери найсылал Кы-зылдың ийн културтуг төп-теринге: Алдан-Маалыр хааа эвес таваркыр болган. Кырганың олча-ажы-даа эл-бөөн Чанар үең-даа кел-ген. Ам маңа кайын келер мен. Согулу катан диниз-ни бо-лур. Черле Эргек-Дыргак тайганың шымтык бажына үзе чүл деп бол-гаш хонгаш, эртенде аш-чөмөң хайыңдыр, ижин-чиң алгаш, кылаштан ууң-чир мен дөр Кызыл чораш, барың четен. Ол коргөс ужураалды кырган алам мө-нө мыйнаар тургалаң.

ЭЭРЕМЧИК БИЛЕ МЕЗИЛ

Хей даванарлыг мирит дөоривис Эремик хем кыдымын куу оуздун кырыга унуп келген. Хенертен молчурт-малчурт дөш дааш үңгөн соонда, Мезил сугдан бажын уштуу эскелген.

— Мында чүгө мунгарал-деңгереп ораның ол, күжүр оңуку? — деп, Мезил оон айтарган. — Кайнар мунгаравас боор — деп, Эремик улуг ты-нып, хөрөк долган хому-да-лы чуугалаан. — Ийн буттуг, ийн хол-дуг, экинде борбак башгыг «сварилдыг мей!» — деп, бо-дун аажок маңаар кижилер мени дыка-ла дорамчылап соглардыр. — Чүд деп соглардыр-чү? — деп, Мезил сагыш довар, аажок дувуреп айтарган. — Мени бичиң чүвезиң чоң, мирит дөордөр-дир — деп, Эремик харылаан. А се-нин мелегей мени дээр чор-дулар чоң. Мирин, мелегей-даа болуурусса, бот-боттары-ыска калдыг хилинчек, чо-луудан кылаңдык деп бис?

— Тук хайт! Орта мунга-раш чор эс, күжүр өң-чүк — деп, Мезил эжиниң хомуудалың чаксарган. — Кижилер бистен дора мелегейлер, мириттер шы-кажыл. Аас-дыл, адаан-өксөн, итул, меге, адаагал, кара саргыш дөш, оон-лаа мый бачыт хайлар кижилериниң боттарына чорба чүе... — Чок, харылаңа экинчи келди ышак — деп, Оро-ре мөлдөн чыгып, кээрге, Рапа даярта беш шахта берден келирин азааң, чана берди. Талтыг-ла даң бажың-да, беш шах турда, бо-ла ка-ре халың келген. Бир-ле ду-гаар айтарган чүвезиң: өлдү бө — дөш. — Чок, харылаңа экинчи келди ышак — деп, Оро-

ХАРЫБЫДАН БЕР

Уе-черге оорум ышкаш, чуртталгадан оорүшкүнү маңал чордум. Хептин эки-зин келип, тогтуг кижээ дүшү берип, чараш кылдыр чуртталгадан. Сагыш ыш-каш чүве кайдал, бүтпейн кыды, Ынчалаа-даа адал-гап чоруй барын күсөөдөм. Чудаланарың сым баап, кыр-лап өрткөш, сорулгазың че-дин алган, конкактарың са-лынга чер киребей чордум. Дөнуңхунда даяртагы хун эки боор дөш иделегин уда-зыны чуртталгадан салбайн чорду. Кара чаксаан төңчү-зүңгө чедир туржуп, дуза

МИНИАТЮРАЛАР

манал, чөгөл тогтум. Өргө-дү, өрө-шери кылап келди. Уш-ле бажым — монге дыш-тын, оожургалдык өртөз — олу... Чалгын чок бол, ужуар куш дег, кылгайтыпым. Күзөвин дег, аас-кежик бедни болур, ак-көк дөргө эвес, караңды-дыр куду баттым. Октаал даш дег аар, салам дүжөр мен деп билер мен — кому-данчыны, коргунчуун, аарышкылың... Кайдыг-даа бол, не черим мени худээл, шугалга алыр. Согөлп чет-пес кудаларым — ым-сым-лыг артып кыздыр, өксүк о-гулм канчап чурттаар, кан-чап ирги... Агаргынып, харындаң бер, чуртталга... Галина МАСПЫК-ООЛ.

ЗАГУЛЬБА. БО ЧҮҮ ДЭЭНИ ОЛ?

Ол чүү деп соузу, ка-йың уктаганал. Каш чылдар бурунгаар кым-ниң-даа билес соуң чүл-де бажикчлер билер тур-ган. Ол состу шыдыра-был харылаалыг улус кончуг эки биле берген. Ол чүү деп соузу, ка-йың уктаганал. Каш чылдар бурунгаар кым-ниң-даа билес соуң чүл-де бажикчлер билер тур-ган. Ол состу шыдыра-был харылаалыг улус кончуг эки биле берген. — Шыдыраага чүс хуу белеткеп ажилды мындаг таарымча чок байдалга чо-рудары берге-дир. — Загульбаның чыгыг темпе-ратураын хөлөгеллик черге кемчөөргө, 40 градус ажил турар, а дүң бичиң кудулай берге. М. М. Ботвинниң чу-гааны-биле алырга, бичиң уруугар хой-биле чылгар болгаш дааш-шимэни мыг жарашкан кушкарлар-ла, Шоловага кире бөөрге, олар-нык ыт-дактыг заводдарда ажилын дехтерден-да ар-тык. Бакунуң чоң уруугар да дыка ымак. Шала биче-жек мага-ботуг, алгар уруг-лар көрүп каанда, мелээң кээргөөрлер. Сууржугаштын чыгыг кинотеатрыга кеже-диктей чадаг-тергеллик уруг-лар кино чордош, хой-биле чыгарыл. Белеткеп ажил-дын чорудуп тургаш, Каспа-ров чыгыс-даа катан кино көрүп чордум. Оң хун чоруму мырнай өске. Эрген өшпир черге (пляжка) турар. Хундус бе-леткек ажилын чорудар. Душтөкчөм соонда, ча кел-ген солунарны номчуур. Тус черинч шаг-биле 22 шах турда телевиденден «Времени» көрүп, дынаар. Боду белеткек ажилын чорудуп турган, 3-4 хире тренер-лерин чалап алыр. Каспа-ров чөпшөөрлөк чоқта кыда айнаар кирбес. Ол тап-тыг-ла беш шах хире ажил-дар.

Хүн ийиң бөөрге, Каспаров хундус-ле уш километриң дүңгө элениң кырыга кызыл-дан аманчаар. Оң соонда футбол ойнаар. А душтөкчөм мурунда албан бир шах мурун турган. Оң тре-нерлери дүш соонда дышта-ныр. Каспаров шыдырадан хосталган соонда, номнар-биле «базырттың» алыр. Дыка хой номмутунар. Каспаров — Овен (Кож-кар). Ол апрель 13-те төртү-түнгөн, 1972 чылда ЦСКА-нын спорткомлексиңге хоо-чуңнар, ортумак назылмар болгаш аныктар команда-зы ойнаан. Ынчан мен Бронштейн, Ботвинниң, Смыслевту, Спасскийн, Та-лиевту, Полугаевскийн, Ко-рды, Цешковскийн, Ва-рашовту, Дорфанын, Каспа-ровун, Белавскийн, Карпов-чун, Белицкийн, Карпов-чу чогулган өскөсөрдө-ла чо-гулган көрүп, кайнар ойнап турарып магалдап турган мен. Аныктар баа эки ойнааң. Шыдырчалдардан автограф-лар алыр дөш, үңер экин-ниң аксынга кизи бажы кизирт турган. Мен чүгө Спасскийниң ады салдыр-ип четтиккен мен. Оларны ойна-арып коор аас-кежик мен-ө таварышканы ол. Ынчан Каспаров 9 харлыг турган. «Ак эргеге» ады чаа үңү туругуң үзе чүе.

1984 чылдың сентябрь 10-да делегей чемпиону ат дөш Каспаров Карпов-биле ойнап эгеледи. Ол шилдин кам-зө-дөш болууш чүе билер бол-гаш поян таланылаан кон-чөң. Ынчан дугурун езуаар баштай б сан алган кизи тилээр турган, азы ууру-лакчының кайы-бирөөни оюну уламчылап шыда-вөс болса, оон доогулаң деп санаар журулур. Баштайгы оон дыка ууң болган, 14 ай уламчылаң. Ол дөргө шыдыра тоогу-зүңде болуп көрбөз чүв-дир. Моон мурунда чемпи-он ат дөш 24 партия ойнаар турган болот. Уш чыл шти-нде ойнааның соонда, Каспаров делегейниң 13-кү чемпиону болган.

Каспаровту дыштандыр чери — Загульба. Ол туду-нур туттуңган беш кат бо-жуннардан тургустунган пан-сионат-тыр. Ында аш-чөм кылдып чир өвөз чөк, чүгө-ле шолова бар. Дыштаның кел-ген кизи буюу аны-аың өрөздөрдир. Делегей чемпи-онуң дыштандыр чери апар-ган болгаш ол сууржугаш бугу делегейде ады сугар-галаң.

Каспаровту дыштандыр чери — Загульба. Ол туду-нур туттуңган беш кат бо-жуннардан тургустунган пан-сионат-тыр. Ында аш-чөм кылдып чир өвөз чөк, чүгө-ле шолова бар. Дыштаның кел-ген кизи буюу аны-аың өрөздөрдир. Делегей чемпи-онуң дыштандыр чери апар-ган болгаш ол сууржугаш бугу делегейде ады сугар-галаң.

Монгуш ӨЛЗЕЙ-ООЛ.

Раиса ТАМБА-СЮРИОН огулдуруган.

Суббота

ДОЛУП ХӨЛЗЭЭН ХӨННҮН ТУТПА

Чаптангыг шырарымыс, Бистин үдөвис чам-дур, күзү-дур. Дөштүг соок дагларымыс, Дорттаар оруууска-ла шнөө-дир. Бо дөр ышкаш, Бодалдымыс төндүр ытчып четпедивис. Бо хөл ышкаш, Борбак дамды, карақ чаштарың негүп иштисис. Келдиң сөзүвүс бистин хилинчөвөс-тир. Кемдөөң сөзүвүс бистин хилинчөвөс-тир. Сеткил-хонувус хөглөп-даа чорса, Сеткил-хонувус ыглап-даа чорса. Сен, мен джиги, домак солчуп хандымыс. Че, Сылдыс дына, Черлик хонун могап калды, уруп алаң! Ээй, сен даан! Сөзүң дүшкөп сыртың чүгө куратпадың? Эртең үңөр хунге чүү дөш иделгениң Эңиң диген сөстү чүү дөш сымрандың? Чарашпай, төңөңни мен кайгап хандым. Ээй, хураганым! Чечетерниң чараштарың чып алгаш, Бурганыңче өргүүр сен бе? Ээй, кулунум! Чечетерниң чарашыңдан киштеңиң бе? Дөддигең унуп апкың, Дөңгеринде туңук киштег, бурганыңче дамчытты бе? Ээй, Сылдысам! Чечетерниң айдыс чыдын хөрөң долдур тынып ал даан. Олум алаз, Бурганыңчың хончу оогуп, эзирээй аан!

Дозураш карактары сылдыстар ышкаш, Дыдыраш кара чаштары чечетер ышкаш, Хенанг мөз хураганым! Хонум хонувунда дүвү, шуурган улуд-дур. Хөрөм кашпалында кок борөк улуд-дур. Долбан-долбан чактарыңны, Долдур суйбааш, теген сырны хөглөп аламың. Сөзүңүңү садалкап ал! Дөштүң сымнаар ыныкшымы ойнап аламың. Донгак огул, качыгдалган. Долуп хөлзөөң хончун тутпа, ыглап аламың. Сылдыс ДОНГАК. Москваның Литература институтунуң чанында Дөзлү курстар доозукчузу.

САКТЫРЫМНЫҢ УЖУРУ ЧҮА?

Нагаан, ланчымы азынгаттын, селемени холга туткаш, Нарын ажал — хувискалың оудун шааккаш, Чөзбөй вөкте эң кол диктен шах ол улуг үлдени Челинчиңниң ботандырган, ады, бай деп кичиң-бекги Кажан-көзө үзе шапкан намын ам көзүп сакты боор мей. Хаан-даа джиги, Троикий, Бухарин, командалр — маршал Влюхер, Харын мырнай авалта ажилчының, хову-шолде тараачының, өз ози хөрөжөңнениң Кайзын-даа кээргел чоңка, репрестетипиң — кара тамы киңер октап, Ханга холааш, эжин оорун, совет чоңун кыргып-хыдаан, Холу-буду сирилевес, чинден кортпас намы бөгүн «октап» чор мен.

Орус, украин, тыва, каваж, эстон шериг Оңду долдур малгаш сүзүң, көзпөңе ораап, дайың-чааның оң аар чүгүң чүктөп, Бир чамдык генералдар, командирлер «хөлөгө хөстөстө каап», Брежнев ышкаш, хилис черге каш-каш диклэр. Маалыр четкен Коммунистти партияңы чылдар өрттир утпаамың ужуру чүдү?... «Эле тургустун, ынчаар чуртта, мынчаар ажалла!» — деп айтып-сугаң, Эге-ле «чарык дөсөз» тоолда ышкаш бистиң чыгаан, Ам бөгүн келген, делгирин сымас бараның бол, Акша-көпөй ай туржук, чылда үнөсө, аш-чут ээни Партиямың сактырымның ужуру чүдү?... Харын белең: корум-чүрүм, кижизиндиге Харын ыңчан чүгө чүгээр эвес, а эки турган. Ом-ма ий-пал-ме хом!... Седик МОНГАЛ.

ШУЛЬБУС

Кылың олурган чүвезиң ара октакаш, Рапа алган ок дөш, үңө-дө халаан. Ийн бугу чер, кар-раң чангыс черке көрүп, холларын баарыны кырыла салып алгаш, шыймаалдыр ыныкшыктап чыккан. Хирезин көргө, ам-ада өлдү хевир чок. Харин беш-алды хамаан-чөк, оон-лаа соонда бир не-деи чытса хончу. Хайыраң ажалдары алабымы ол-дур, мөлдүдүтерим ол-дур деп болуп кээрге, олбөстөң чо-луң ыт ышкаш шывагыңны боой тудуй, олурду кансаан-сы деген, Олбөң-кылың хай-ныканың ара чалаарың оокуттуруп, чакыртканың турган. Оңорө баа-ла шөчө чоруп каан. Рапа болганын, өрөзө иштиң бил кылдыр аай-дөдир маннап эгелең. «Чүңүң канчаңа, бо бужур-ганчыг шывагыңы өлү бөр ирги?» деп болаң-да чүвези ол болу берген.

Хенертен бажыңа бир-ле кара бодал кире хонуп кел-ген. Суга дүшөп кизиң тур-гунур чүе тып өккөн дег, Рапечиң сеткил чырып кыл-ган. Калайыңа чангыга олу-ра дүшкөс, чангыс-чагайы кончуг айтырган. — Чүл аан, чотум шудбөс көзү каанты бе? Кайдыр боор-дур, көрдүңө мыйнаң? — Чок — деп, Боитан му-

ЭЭРЕМЧИК БИЛЕ МЕЗИЛ

Хей даванарлыг мирит дөоривис Эремик хем кыдымын куу оуздун кырыга унуп келген. Хенертен молчурт-малчурт дөш дааш үңгөн соонда, Мезил сугдан бажын уштуу эскелген.

— Мында чүгө мунгарал-деңгереп ораның ол, күжүр оңуку? — деп, Мезил оон айтарган. — Кайнар мунгаравас боор — деп, Эремик улуг ты-нып, хөрөк долган хому-да-лы чуугалаан. — Ийн буттуг, ийн хол-дуг, экинде борбак башгыг «сварилдыг мей!» — деп, бо-дун аажок маңаар кижилер мени дыка-ла дорамчылап соглардыр. — Чүд деп соглардыр-чү? — деп, Мезил сагыш довар, аажок дувуреп айтарган. — Мени бичиң чүвезиң чоң, мирит дөордөр-дир — деп, Эремик харылаан. А се-нин мелегей мени дээр чор-дулар чоң. Мирин, мелегей-даа болуурусса, бот-боттары-ыска калдыг хилинчек, чо-луудан кылаңдык деп бис?

— Тук хайт! Орта мунга-раш чор эс, күжүр өң-чүк — деп, Мезил эжиниң хомуудалың чаксарган. — Кижилер бистен дора мелегейлер, мириттер шы-кажыл. Аас-дыл, адаан-өксөн, итул, меге, адаагал, кара саргыш дөш, оон-лаа мый бачыт хайлар кижилериниң боттарына чорба чүе... — Чок, харылаңа экинчи келди ышак — деп, Оро-

«Шын» солун неделя дургузунда телекөрүкчүлөргө (Май 12-ден 18-ке чедир)

Понедельник

11.30 Аялган тып көрөм. 12.00 МЕДЭЭЛЕР. 12.15 «Журалдар библиотеказы».

Вторник

13.45 Россияга бараан болуп тур мен. 14.15 Тейр+ТВ. Армения. 15.00 МЕДЭЭЛЕР.

Среда

12.00 МЕДЭЭЛЕР. 12.15 «Уштун ынакшылы», 3-кү сериясы. 13.10 «Өрөмдөн кичөөлөр хайы».

Четверг

13.10 «Хуулазын садыг», м/ф. 13.45 Та бузуренер, та бузуренер. 14.15 Тейр+ТВ. Людмила Максаква.

Пятница

13.10 «Чоон үш кизи», м/ф. 13.45 Джентльмен-шоу. 14.15 Тейр+ТВ. Елена Камбурава.

Суббота

8.00 «Тайга императорунун өлкөн», уран-чечен фильм. 9.30 «Бөлк болгаш Лелек».

Воскресенье

13.00 Көзөз шак. 13.25 Кустонун командалык суг алаңга аян-чоруу.

21.00 УЕ. 21.45 «Полтергейст-2», фантастик сериал. 22.40 Оске эриктир.

17.10 Он алды харга чедир болгаш оон-даа өрү наам-лыларга. 17.35 Делегейин дескиндир.

12.00 МЕДЭЭЛЕР. 12.15 «Уштун ынакшылы», 3-кү сериясы. 13.10 «Өрөмдөн кичөөлөр хайы».

18.20 «Судьба деп аттыг кыс», сериал. 19.10 ЧАС ПИК. 19.35 Аялган тып көрөм.

15.00 МЕДЭЭЛЕР. 15.20 «Квазимодонун хуулазын ужуралдары», мультсериалдын баштайгы көргүзүү.

18.00 МЕДЭЭЛЕР. 18.20 «Судьба деп аттыг кыс», сериал. 19.15 «Канниң алдыны».

14.25 Каткы-хөг панорама. 15.00 МЕДЭЭЛЕР. 15.20 Музыкаже чалалга.

14.00 «Санта-Барбара», т/с. 14.55 Чажыг чугалакчылар. 11.20 Театр болгаш көрүкчүлөр.

15.00 МЕДЭЭЛЕР. 15.15 Иванов, Петров, Сидоров болгаш өскелер-даа. 15.55 «Честек-катчыгаш», т/с.

13.25 Дюдо. Европа чемпионнады. 13.55 Ретро-шлагер. 14.10 Иян агы көрүш.

15.00 МЕДЭЭЛЕР. 15.15 Иванов, Петров, Сидоров болгаш өскелер-даа. 15.55 Чус чылдыг будүүзүндө.

14.55 Шимчевес хөреңги сальды. 15.00 МЕДЭЭЛЕР. 15.15 Иванов, Петров, Сидоров болгаш өскелер-даа.

18.00 МЕДЭЭЛЕР. 18.15 «Санта-Барбара», т/с. 18.50 «Санта-Барбара», т/с. 19.30 «Санта-Барбара», т/с.

12.30 Иосиф Кобзон. 12.45 Бистин салдыс. 13.10 «Канниң алдыны».

18.40 Россиянар. 18.55 «Санта-Барбара», т/с. ХАМААРЫШПАС ТВ канал. 20.00 БӨГҮН ХҮНДҮС.

17.00 Ажык сеткил. 17.45 Бараннары — почта дамчыштыр. 18.00 БӨГҮН ХҮНДҮС.

14.30 Хөражеңнер дугайында. «Доктор Кунн, хөражең-эмчи», 52-кү сериясы (АКШ).

19.50 Коллаж. «РОССИЯ» канал. 20.00 МЕДЭЭЛЕР. 20.20 Кежээкинн мендиан.

19.20 АЗИЯ ТӨВҮ. 19.40 Коллаж. «РОССИЯ» канал. 20.00 МЕДЭЭЛЕР.

16.00 БӨГҮН ХҮНДҮС. 17.00 Хоккей. Сталинниң кубуго дөш маргылда. 18.30 Панорама.

17.30 Чыныды. 18.00 «Каролина Нью-Йоркта», комедия хөвирлиг сериал.

РЕДАКЦИЈАНЫН КОЛЛЕГИЯЗЫ: М. К. КАЛЧАН (үлөтүр редакциянын өрөкчөсү), Т. П. ХЕРТЕК (интпелд өлөтүр редакциянын корреспонденттасы), Е. О. СЕВЕКИПТ (корректор).